

NÁRODNÍ AUTORITY V PROSTŘEDÍ MUZEÍ A GALERIÍ – INTEROPERABILITA S NK ČR

Zdeněk Bartl

Úvod

Knihovny, muzea, galerie, archivy (jinak též paměťové instituce) tvoří jádro paměti (každého) národa. Bylo tomu tak v minulosti, v současné době a nic se na tomto nezmění ani v budoucnosti (blízké i vzdálené).

V dnešním informačním věku, kdy se budují rozsáhlé digitální knihovny nejen knihovnických fondů v samotných knihovnách, ale i uměleckých sbírek galerií a muzeí a objevují se i první rozsáhlé digitalizační projekty archivních fondů, se stává téměř každodenní nezbytností vzájemná spolupráce – interoperabilita – všech paměťových institucí v nejširším smyslu toho slova. Výstižně to vyjádřil J. B. Ostby, ředitel agentury pro archivy, knihovny a muzea v Norsku (Director General, Norwegian Archive, Library and Museum Authority), když formuloval nezbytnost změn postojů paměťových institucí vůči uživatelům.¹

Interoperabilita v knihovnách

Ukázkovým příkladem interoperability knihoven u nás je kooperativní spolupráce na tvorbě a využívání souborů národních autorit. Autority, jinými slovy unifikované selekční údaje, využívá u nás mnoho desítek knihoven. V rámci projektu „Kooperativní tvorba a využívání souborů národních autorit“, který je již od roku 2001 realizován pod vedením Oddělení národních jmenných autorit NK ČR (dále jen ONJA NK ČR) díky grantovému programu MK ČR „Veřejné informační služby knihoven“, aktivně (tj. vytváří návrhy autorit) spolupracuje v současnosti již přes šedesát knihoven nejrůznějšího typu a zaměření (vedle všech centrálních knihoven krajů množství veřejných městských knihoven, celá řada vysokoškolských a v neposlední řadě i odborných knihoven). Knihoven, které jen využívají autoritní záznamy (tj. nespolupracují aktivně) ke své každodenní katalogizační praxi, je podle střízlivých odhadů min. jednou tolik. Čím je pro knihovny báze národních autorit užitečná/prospěšná? Co je k této interoperabilitě vede? Dnes je již jednoznačně

¹ Archivy, knihovny a muzea nejsou zřizovány samy pro sebe, ale k tomu, aby sloužily svým uživatelům a celé společnosti. Pokud chceme hodnotit význam našich institucí, hodnocení se musí opírat především o jejich význam pro veřejnost a vliv na společnost. Pro uživatele není podstatné, zda jsou zdroje poznání a zkušeností uloženy v archivech, knihovnách nebo muzeích. Chtějí především získat přístup ke zdrojům, které hledají, a využít je bez ohledu na to, do které kategorie institucí spadají.

možné doložit (např. na několikaletých statistikách), že je to několikanásobný užitek. Využívání unifikovaných selekčních údajů předně zjednodušuje/usnadňuje pracovníkům knihoven katalogizaci knih a ostatních knihovních dokumentů (za poslední tři roky se průměrná užitečnost báze národních autorit pro každodenní katalogizační praxi všech kooperujících českých knihoven, včetně odborných/specializovaných, které samozřejmě toto procento z pochopitelných důvodů výrazně snižují, pohybuje na úrovni 64,5 %; u všeobecných veřejných městských knihoven je to dokonce ještě o deset procent více!).

Užitečnost báze národních autorit pro jednotlivé kooperující knihovny (ne všechny dodávají statistiky) je patrná z následující statistiky (viz obr. č. 1). Průměrnou užitečnost autorit v roce 2006 pro jednotlivé typy knihoven dokládají následující grafy (podrobné statistické údaje za poslední tři roky je možné najít na URL adrese <http://autority.nkp.cz/jmenne-autority>).

Grafy dokumentují, jak je báze národních autorit prospěšná pro centrální knihovny krajů (knihovny s knihovním fondem do značné míry odborně profilovaným), pro veřejné městské knihovny (knihovní fond těchto knihoven je výrazně orientován na běžné čtenářské potřeby uživatelů – beletrie a populárně naučnou literaturu), pro specializované odborné knihovny, (nezřídka centrální knihovny sítě – STK, NLK, ÚZPI Praha, VŠE, UTB Zlín, ČVUT apod.) a poslední graf dokumentuje průměrné procento úspěšnosti při zahrnutí všech kooperujících knihoven bez rozdílu typu knihoven, resp. složení jejich fondů. Prospěšnost báze národních autorit pro veřejné knihovny (všeobecného) městského typu asi příliš nepřekvapí, i když hodnota procenta je možná až překvapivě vysoká. Rozhodně nečekaná je míra prospěšnosti pro krajské knihovny, kde je v mnoha případech přece jen poměrně vysoká míra odborné specializace knihovních fondů. Překvapivé je jistě i procento prospěšnosti pro odborně zaměřené knihovny.

Uživatelům knihoven pak použití unifikovaných selekčních údajů zvyšuje komfort vyhledávání v katalogích knihoven. Zejména při vyhledávání potřebných dokumentů pomocí nejrůznějších informačních bran, kdy na jeden dotaz formulovaný pomocí autority, uživatel obdrží odpověď z mnoha nejrůznorodějších informačních zdrojů. Podobné je to i při využívání autorit při budování souborných katalogů nejrůznějších typů a úrovní.

V bázi národních autorit, kterou spravuje ONJA NK ČR, je v současné době k využití více jak 400 tisíc jmenných i věcných autorit. Jmenných autorit (personálních jmen, jmen rodů, rodin, korporací, akcí a geografických jmen, autorit typu autor/název a unifikovaných názvů) je v bázi k dispozici více jak 360 tisíc.

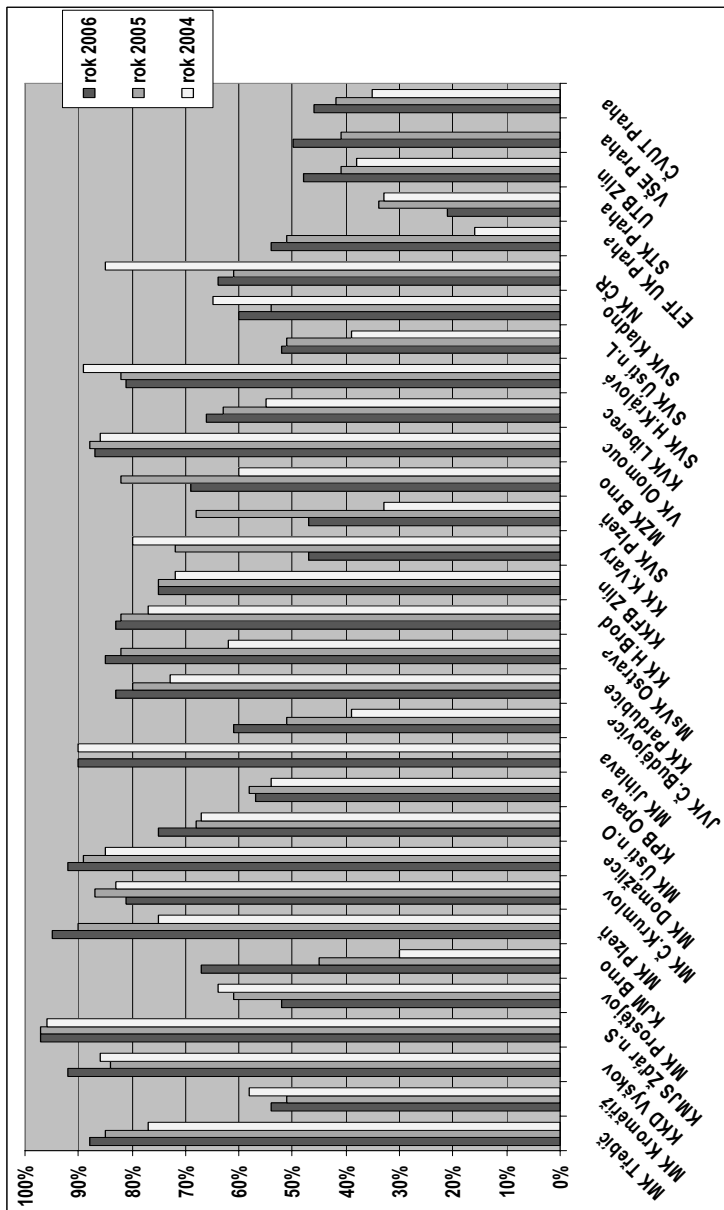
O interoperabilitě je v jistém smyslu možné hovořit též i v mezinárodním měřítku. Běžné je každodenní využívání příslušných zahraničníchází autorit při katalogizaci zahraničních publikací (vedle autorit Library of Congress, British Library jsou využívány báze německých, francouzských, italských, španělských a celé řady dalšíchází autorit menších evropských států). Z řady přímých konkrétních dotazů/žádostí o konzultaci/upřesnění/vysvětlení, které dosud doputovaly do ONJA NK ČR je patrné, že i řada zahraničních knihoven ověřuje ve své katalogizační praxi autoritní podobu záhlaví českých autorů/autorit v bázi českých národních autorit (v tomto směru je díky navázaným osobním kontaktům velmi dobrá spolupráce zejména s Německou národní knihovnou, Library of Congress, British Library či Ruskou národní knihovnou).

Interoperabilita mezi paměťovými institucemi

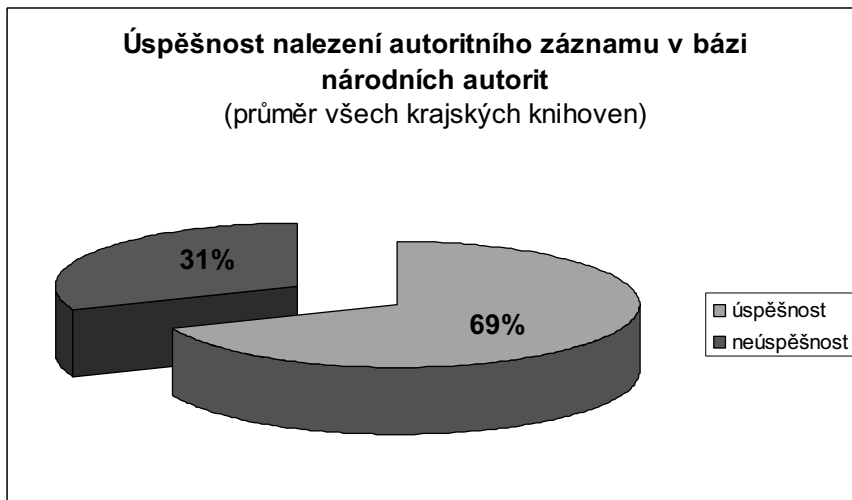
Informační aparát, který usnadňuje přístup k jednotlivým sbírkovým předmětům (knihám, obrazům, muzejním a archivním předmětům), má ve všech paměťových institucích jeden společný jmenovatel, i když různým způsobem řešený, a tím je např. personální jméno (ať figuruje jako autor, vlastník, donátor či sbírkotvůrce). Následující konkrétní příklad názorně dokládá užitečnost jednotného postupu při tvorbě selekčních údajů. Bude-li se zájemce/badatel zabývat např. osobností spisovatele, dramatika, malíře a ilustrátora Josefa Čapka, tituly tohoto autora, (které napsal sám nebo ve spolupráci s bratrem Karlem) najde celkem jednoduše v katalogu knihoven. Budou-li však i galerie využívat unifikovaných selekčních údajů, bude moci uživatel pomocí zadání jednoho jediného (!) dotazu/selekčního údaje (autoritního záhlaví) získat přehled, které obrazy od J. Čapka a v kterých galeriích se nacházejí. A zapojí-li se do tvorby a využívání souborů autorit i archivy či muzea, získá badatel zmíněným dotazem i přehled, které archivy ve svém fondu uchovávají např. korespondenci J. Čapka a které muzeum v depozitáři opatruje např. osobní věci z pozůstalosti tohoto umělce.

Následující dvě schémata (obr. č. 6, 7 a v obecné rovině č. 8) dokreslují na jiném příkladě (při využití modelu vztahů mezi pojmy podle CIDOC-CRM - k tomu viz text dále) možné oblasti (totiž oblast paměťových institucí!) využití unifikovaných selekčních údajů/báze autorit (personálních i geografických).²

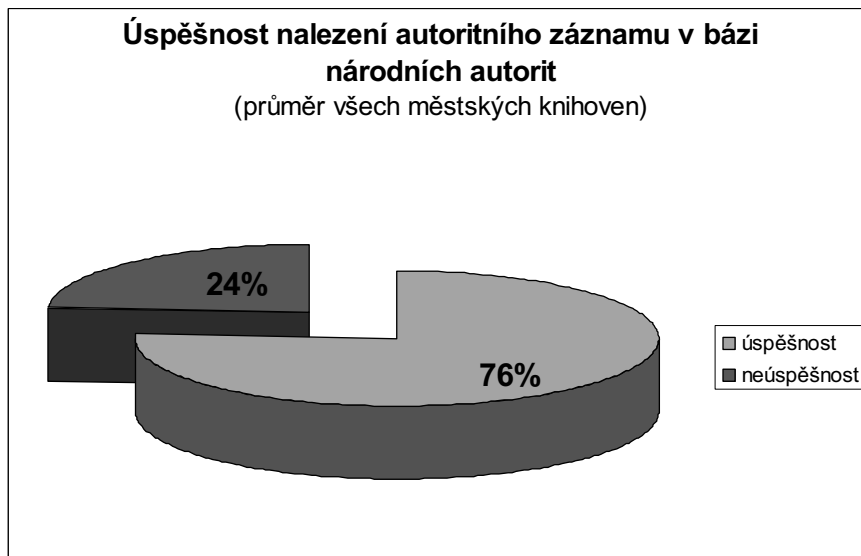
² Schéma modelu vztahů mezi pojmy muzejní dokumentace podle CIDOC CRM laskavě poskytli Z. Lenhart z CITEM Moravského zemského muzea v Brně.

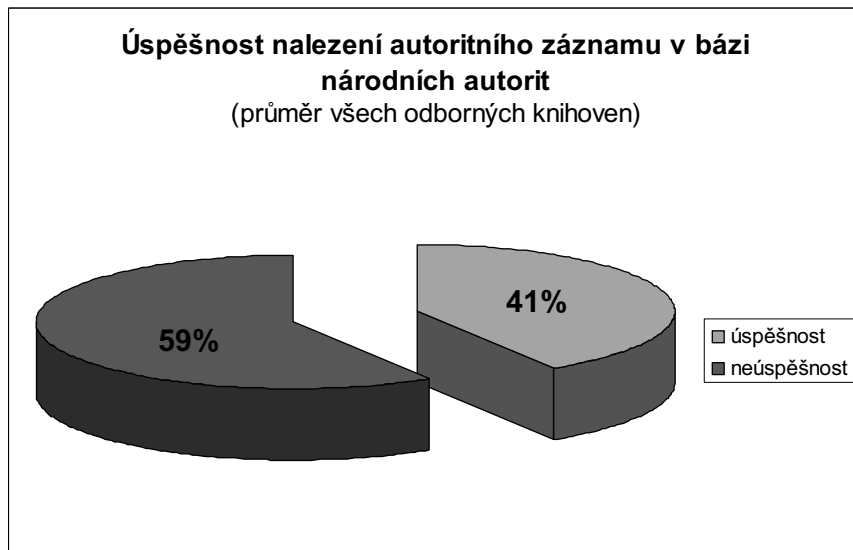
Obr. č. 1

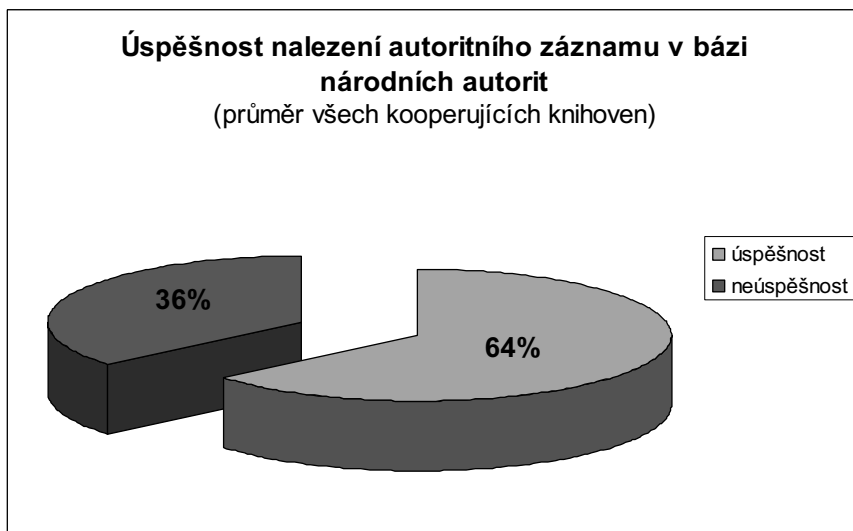
Obr. č. 2

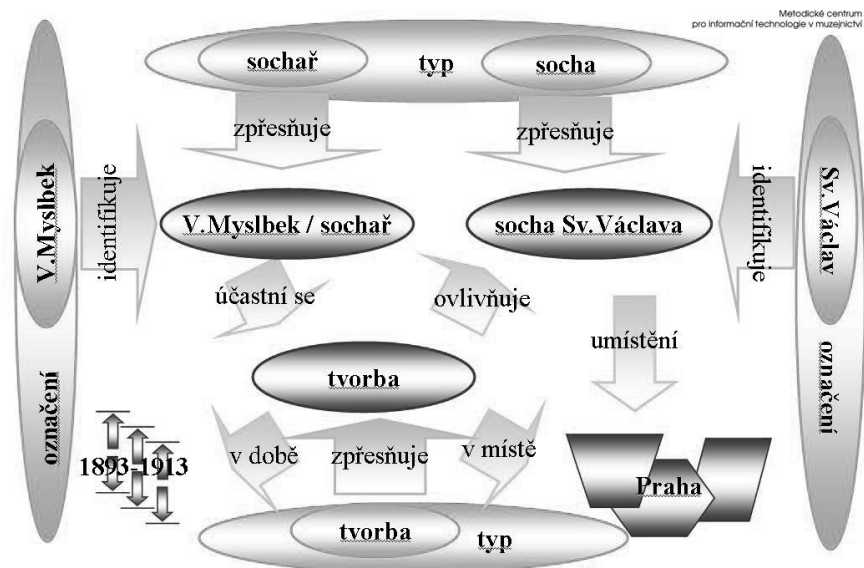
Obr. č. 3

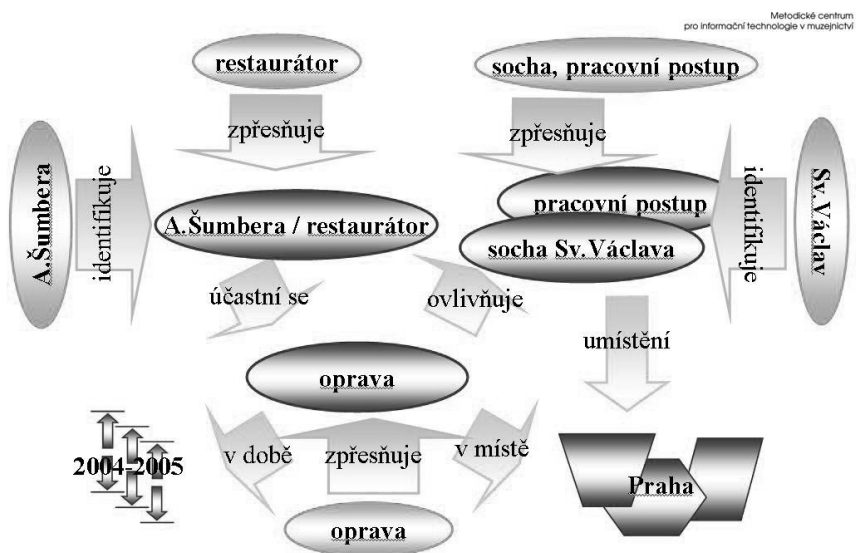
Obr. č. 4

Obr. č. 5

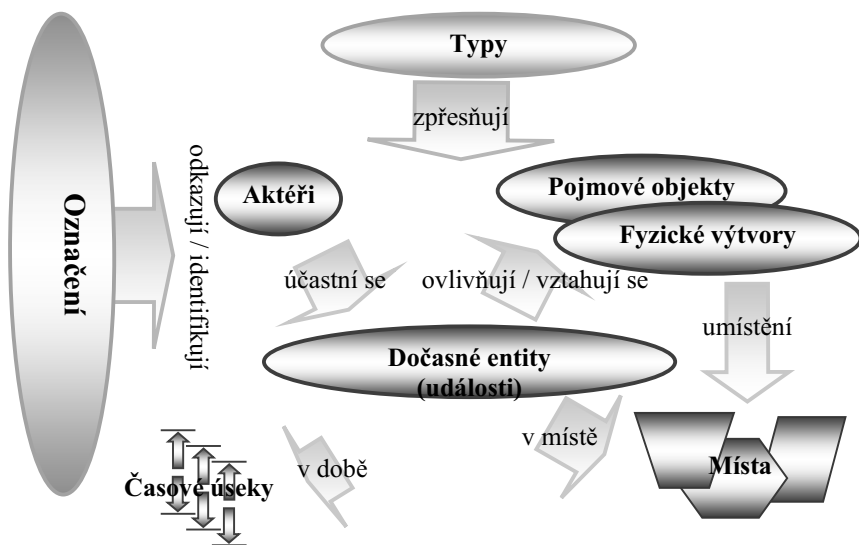

Obr. č. 6

Obr. č. 7

V obecné rovině pak vypadá schéma následovně (viz obr. č. 8)

Obr. č. 8

Tato mnohonásobná užitečnost unifikovaných selekčních údajů se v době všeobecného „prosítování“ přímo nabízí!

Myšlenka nabídnout českým muzeím a galeriím k využívání bázi národních autorit našla živnou půdu v Centru pro informační technologie v muzejnictví (CITeM) Moravského zemského muzea v Brně (kolektiv tohoto centra je mj. tvůrcem databázového systému Demus, který techniku centrálně řízených slovníků aplikuje při správě sbírek a sbírkové dokumentace v celé řadě českých muzeí a galerií). Společnými silami tohoto centra, Asociace muzeí a galerií, ONJA NK ČR a v neposlední řadě i firmy Cosmotron se podařilo několika propagačně-vzdělávacími akcemi uspořádanými pro paměťové instituce ukázat nezpochybnitelnou užitečnost využívání báze autorit i při zpracování muzejních či galerijních sbírek (pro archivní prostředí je užitečnost méně výrazná, což je dáno zcela odlišným způsobem zpracování archiválií, ale i v této oblasti probíhají dnes již intenzivní konzultace na sblížení stanovisek). Spolupráce zmíněných dvou oddělení (CITeM a ONJA NK ČR) vyústila nakonec v přípravu několikaletého projektu s názvem „Národní autority v prostředí muzeí a galerií – interoperabilita s NK ČR“, který byl v rámci grantových programů českého ministerstva kultury v závěru roku 2006

přiját k realizaci. Tento projekt by měl „připravit půdu“ pro konkrétní spolupráci českých paměťových institucí na poli unifikace selekčních údajů (přípravou modelu kooperace, doporučeným SW vybavením, stanovením/definováním struktury selekčních údajů apod.).

Pro hladký průběh spolupráce knihoven a ostatních paměťových institucí bude nutné sladit zejména rozdílné pracovní postupy (katalogizační/zpracovatelská pravidla), zejména ta, která se týkají selekčních údajů (pro všechny typy autorit používaných v knihovnách).

Ontologie a jejich aplikace v prostředí paměťových institucí

V Aristotelském (filosofickém) smyslu je možné ontologii definovat jako nauku o jsovcu. Nás však zajímá využití tohoto termínu v „novém“ kontextu, v kontextu informatiky. Poprvé použil termín ontologie v prostředí informačního systému T. Gruber na počátku devadesátých let. V tomto smyslu je možné aplikovat ontologický přístup na popis existujících pojmů v rámci nějakého informačního systému. Cílem aplikace ontologie v daném informačním systému tedy je snaha definovat jednotné pojetí určité třídy pojmů.³ Je zřejmé, že v naší „znalostní“ společnosti se budeme s ontologiemi na nejrůznější úrovni setkávat čím dál častěji (ostatně pojem „sémantický web“, který využívá ontologii, je dnes již běžně zmiňován na každém odborném setkání knihovnické komunity). A to i v oblasti knihovnictví, resp. zpracování informací – katalogizaci či tvorbě autoritních záznamů. V roce 2005 publikovala pracovní skupina IFLA FRANAR návrh funkčních požadavků na autoritní záznamy známý pod zkratkou FRAR – více viz: <http://www.ifla.org/VII/d4/wg-franar.htm> (obdobně již před tím zveřejnila IFLA funkční požadavky na bibliografické záznamy známé pod zkratkou FRBR – více viz: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf>). FRAR definuje základní entity, jejich vlastnosti a vzájemné vztahy mezi entitami. Dalším, avšak mnohem obecnějším konceptem, který se zabývá „usouvztažnění“ pojmů pro oblast muzeí/galerií je tzv. CIDOC-CRM. Tento koncept vznikl na půdě mezinárodní rady muzeí (ICOM) a je výsledkem více jak desetileté činnosti Mezinárodního výboru pro dokumentaci (CIDOC). CRM (Conceptual Reference Model) je tedy model vztahů mezi pojmy, nebo též formální ontologie a CIDOC CRM je možné definovat jako model vztahů pro muzejní dokumentaci. Tato mezinárodní norma (ISO 21127) nabízí tvůrcům informačních systémů v oblasti muzejnictví jednotnou pojmovou základnu. Definuje entity, vlastnosti a jejich hierarchické uspořádání, které se může stát východiskem

³ Andrejčíková, N.: Dotknú sa nás ontologie?: Elektronické služby v znalostnej spoločnosti Medzinárodný odborný seminár, Zvolen 12. 9. 2007. Viz: <http://www.tuzvo.sk/sk/sldk/info/http://sldk.tuzvo.sk/cosmo/foto/seminar/zbornik/>

interoperability paměťových institucí. CIDOC CRM by mělo ulehčit integraci, komunikaci a výměnu heterogenních informací paměťových institucí.

Ukázku aplikace ontologie (CIDOC-CRM) naznačují výše uvedené obr. č. 6, 7 a 8. Mnohvrstevnaté usouvztažnění je, myslím, nejvystižnější označení toho, co obě schémata ukazují/naznačují...

Pokud se povede aplikovat („namapovat“) CRM v rámci informačních systémů muzeí, galerií, případně i archivů, umožní to převody dat beze ztráty smyslu a významu.

Zapojením muzeí a galerií (perspektivně i archivů) do kooperativní spolupráce na tvorbě a využívání souborů národních autorit se významným způsobem naplní obsah pojmu interoperabilita v prostředí českých paměťových institucí. Ukazuje se, že informační integrace paměťových institucí je praktickou nezbytností...